

УДК 658:65.012.8

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Д. В. Бусарєв

*Державна науково-навчальна установа «Академія фінансового управління»,
вул. Олеся Гончара, 46/48, Київ, 01034, Україна*

Паливно-енергетичний комплекс відіграє дуже важливу роль у розвитку національної економіки і забезпечення економічної безпеки для такого типу складних соціально-економічних систем, залежить від захищеності кожного підприємства у його складі. Було розглянуто наукові підходи щодо визначення основних елементів системи економічної безпеки. Сформовано структурні елементи системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу, до яких віднесено об'єкти, суб'єкти, функціональні складові, засоби, механізм та політику. У результаті проведеного аналізу ми виділили основні функціональні складові системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу: фінансова, кадрова, інформаційна, ресурсна, техніко-технологічна, правова.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки, паливно-енергетичний комплекс, функціональні складові, структурні елементи.

Постановка проблеми. Паливно-енергетичний комплекс України через політико-економічну нестабільність є дуже чутливим до будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз. Для того щоб адаптуватись до них і протидіяти їм, необхідна ефективна система економічної безпеки. Для цього недостатньо просто інтегрувати вже наявні системи економічної безпеки, оскільки специфіка функціонування потребує нового підходу, який враховував би структурні особливості складної соціально-економічної системи, до яких належить паливно-енергетичний комплекс.

Такий тип складних соціально-економічних систем, як паливно-енергетичний комплекс, суттєво впливає на стан національної економіки і має характерні відмінності в структурі, які не притаманні іншим системам. Однією з таких є його «двобічність»: з одного боку, ми маємо відкритого виду систему, а з іншого — практично повну підпорядкованість у функціонуванні і розвитку, яку здійснює система вищого порядку. Для формування системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу необхідно врахувати цілу низку інтересів, починаючи від кожної окремої соціально-економічної системи і закінчуючи державою загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи визначення основних елементів системи економічної безпеки відображені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Т. Іванюта, А. Заїчковський, О. Кориченко, В. Алькема, Н. Кирич, Б. Андрушків, Ю. Вовк, О. Ляшенко, З. Живко, О. Силкін, В. Франчук, А. Штангрет, А. Мельников, В. Прохорова, О. Іващенко, П. Четверіков

та інші. Доробком зазначених науковців можна вважати обґрунтовану сутність системи економічної безпеки та їх основних елементів. Однак низка питань, пов'язаних із визначенням основних елементів для такого типу складних соціально-економічних систем, як паливно-енергетичний комплекс, досі залишаються не дослідженими.

Мета статті — формування основних елементів системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу — це сукупність структурних взаємозалежних та взаємодіючих елементів, які направлені на розпізнавання викликів, мінімізацію ризиків, протидію (адаптацію) зовнішнім і внутрішнім загрозам та небезпекам, з метою досягнення соціальної, економічної та енергетичної безпеки.

Центральне місце в кожній системі посідає її структура. Сьогодні існує значна кількість наукових підходів щодо бачення, якими повинні бути ключові структурні елементи системи економічної безпеки.

Звичайно, жодна система не може обійтися без суб'єкта та об'єкта дослідження. Система економічної безпеки, як відзначає Прохорова В. В., Прохорова Ю. В., Кучеренко О. О. [1, с. 24–25], також в цьому не виключення і повинна включати ці структурні елементи.

Також кожна система повинна містити основні цілі, завдання, принципи та функції. На думку Троць І. В. [2, с. 224], основними структурними елементами системи економічної безпеки повинні бути саме: цілі, завдання, функції, принципи та функціональні складові.

Ми частково погоджуємося з таким переліком, але вважаємо, що цілі, принципи, функції і т. д. повинні бути частиною такого структурного елемента, як політика. У цьому плані влучним є запропоновані Іванютою Т. М. та Заїчковським А. О. [3] структурні елементи: функції, принципи, механізм, об'єкти, суб'єкти, політика та стратегія економічної безпеки. Попри це, на нашу думку, помилкова відсутність такого елемента, як функціональні складові.

За результатами проведеного теоретичного аналізу, сформували наукові підходи щодо визначення основних складових елементів системи економічної безпеки (рис.1).

З огляду на аналіз, який ми провели, пропонуємо виділити такі структурні елементи системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу як складної соціально-економічної системи: об'єкти, суб'єкти, функціональні складові, засоби, механізм та політика.

На нашу думку, політика як елемент системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу має охоплювати такі складові: мета та системні цілі; принципи; функції; завдання; стратегія.

Об'єктами системи економічної безпеки будь-якої соціально-економічної системи є те, що потребує захисту. Найбільш узагальнено до об'єктів можна зарахувати ресурси, персонал та майно підприємства. Конкретизація об'єктів прямо залежить від специфіки діяльності суб'єкта господарювання й інших факторів.

Суб'єкти	Об'єкти	Мета та цілі	Завдання	Складові
Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Прохорова В. В. та ін. [1] Дуб Б. С. [4] Франчук В. І. [5] Живко З. Б. [6] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]	Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Прохорова В. В. та ін. [1] Дуб Б. С. [4] Орлов П. І., Духов В. Є. [8] Франчук В. І. [5] Живко З. Б. [6] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]	Троц І. В. [2] Франчук В. І. [5]	Троц І. В. [2] Франчук В. І. [5]	Троц І. В. [2] Дуб Б. С. [4] Живко З. Б. [6]
Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Троц І. В. [2] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]	Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Троц І. В. [2] Франчук В. І. [5] Живко З. Б. [6] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]	Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Прохорова В. В. та ін. [1] Франчук В. І. [5] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]	Орлов П. І., Духов В. Є. [137] Франчук В. І. [5] Живко З. Б. [6]	Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. [3] Дуб Б. С. [4] Іващенко О. В., Четверіков П. М. [7]
Функції	Принципи	Механізм	Засоби	Політика і стратегія

Рис. 1. Наукові підходи щодо визначення основних складових елементів системи економічної безпеки (сформовано автором)

Щодо об'єкта системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу, то до нього зараховуємо його економічний стан і кожного підприємства в його складі окремо.

Деталізуючи економічний стан паливно-енергетичного комплексу як об'єкт системи економічної безпеки, можна виділити такі конкретні об'єкти: ресурси кожного підприємства у складі цього комплексу (фінансові, інформаційні, матеріально-технічні, енергетичні); персонал на кожному із підприємств, що входить до його складу; інноваційна база (ноу-хау ідеї, дослідницькі розробки); державні інтереси (економічні, соціальні та енергетичні).

Однозначно, що суб'єктами системи економічної безпеки такої складної соціально-економічної системи, як паливно-енергетичний комплекс, не можуть бути лише внутрішніми або лише прямого впливу. Через декілька ланок вищого керівництва та значну кількість соціально-економічних систем у їх складі виділення суб'єктів системи економічної безпеки потребує ретельного дослідження.

Структуризацію основних суб'єктів системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу зображено на рис. 2.

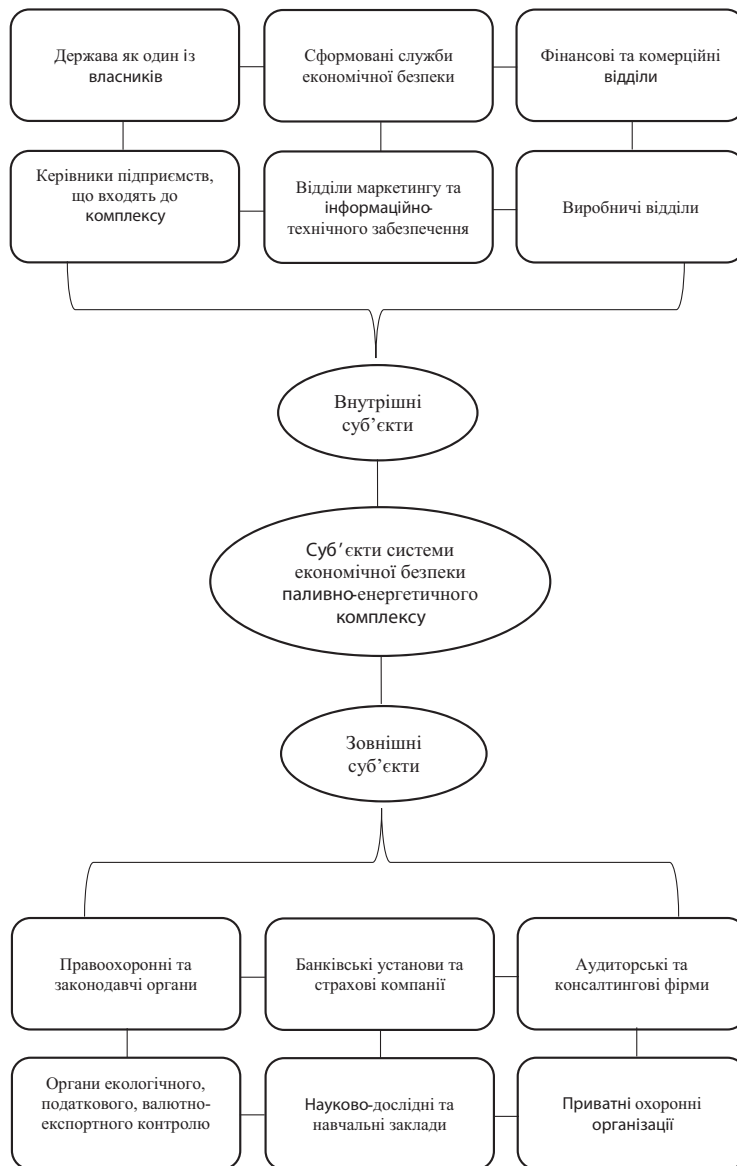

Рис. 2. Структуризація основних суб'єктів системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу

Думка про найефективніші суб'єкти системи економічної безпеки завжди різниться серед науковців та практиків. Наприклад, Франчук В. І. [9, с.116] у своїй праці наголошує, що такими суб'єктами є саме відповідно утворена служба безпеки. Але, враховуючи специфіку складних соціально-економічних систем і паливно-енергетичного комплексу зокрема, ми вважаємо, що такими суб'єктами насамперед повинно бути керівництво та держава. Саме ці суб'єкти системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу формують сильний внутрішній та зовнішній зв'язок, завдяки якому досягається сталий розвиток.

Наступним етапом дослідження є аналіз функціональних складових економічної безпеки, і варто зазначити, що їхня кількість та змістовність суттєво відрізняється.

Ареф'єва О. В. та Кузенко Т. Б. [10] виділяють дев'ять складових: фінансова, техніко-технологічна, інформаційна, силова, ресурсна, інтелектуальна, соціальна, екологічна, політико-правова.

У науковій літературі можна натрапити на специфічні підходи з нехарактерними складовими. Наприклад, Копитко М. І. [11, с. 62] виділяє інтерфейсну складову, а Варналій З. С., Мельник П. В. та Тарангул Л. Л. [12, с. 34] окремо виділяють науково-технологічну складову.

Узагальнюючи проведений вище аналіз та дослідження, ми можемо виділити основні складові економічної безпеки для складної соціально-економічної системи:

1. Фінансова — «кровоносна система» економічної безпеки, що характеризує фінансовий стан соціально-економічної системи.

2. Кадрова — складова, яка якісно та кількісно характеризує рівень інтелектуальних та особистісних особливостей працівників, ефективність маркетингових стратегій і якість залучення персоналу в робочий процес.

3. Техніко-технологічна — демонструє готовність соціально-економічної системи адаптуватися до нововведень, розвивати власні інноваційні технології та підтримувати технологічну незалежність соціально-економічної системи.

4. Інформаційна — характеризує можливості інформаційного забезпечення та захисту конфіденційної інформації соціально-економічної системи.

5. Ресурсна — демонструє стан ресурсного забезпечення та відповідність виробничих потужностей поставленим цілям.

6. Правова — складова, яка відображає правову захищеність персоналу та відповідність дій соціально-економічної системи чинному законодавству, місцевим нормативно-правовим актам та внутрішнім розпорядчим документам.

Висновки. Особливість системи економічної безпеки окремого підприємства — це в насамперед безпосередньо завдання саме власника. У паливно-енергетичному комплексі все інакше, оскільки вона характеризується щільними зв'язками між суб'єктами господарювання (незалежно від форм власності) і впливає на розвиток національної економіки. Поєднання зусиль власників і держави, що виходить за межі просто створення сприятливого підприємницького клімату, визначається стратегічними орієнтирами усієї держави загалом. У такому випадку формування системи економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу потребує іншого підходу, в якому враховується сила внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

За 25 років існування нашої держави менеджмент у таких складних соціально-економічних системах, як паливно-енергетичний комплекс, практично не змінився. Досі зберігається вертикальний державний контроль, що з одного боку свідчить про високий рівень контролю, але з іншого — про відсутність будь-якого розвитку через невпровадження нових методів управління.

Подальшого дослідження потребує формування ефективного механізму забезпечення економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прохорова В. В., Прохорова Ю. В., Кучеренко О. О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 282 с.
2. Троц І. В. Забезпечення економічної безпеки на підприємстві з метою попередження банкрутства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2012. № 1 (59). Ч. 2. С. 223–227.
3. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
4. Дуб Б. С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2016. № 4 (60). С. 8
5. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
6. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 260 с.
7. Іващенко О. В., Четверіков П. М. Система фінансово-економічної безпеки підприємства. *Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development*. 2012. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf>.
8. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми : навч. посіб. Харків : Прометей-Прес, 2004. 284 с.
9. Франчук В. І. Основи економічної безпеки : навч. посіб. / Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 203 с.
10. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства : монографія. Київ : Європ. ун-т, 2004. 170 с.
11. Копитко М. І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств : дис. на зд. наук. ст. д-ра екон. наук за спец. 21.04.02. 2015. 478 с.
12. Варналій З. С., Мельник П. В., Тарангул Л. Л. Економічна безпека. Київ : Знання, 2009. С. 34.

REFERENCES

1. Prokhorova, V. V., Prokhorova, Yu. V., & Kucherenko, O. O. (2010). *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv*. Kharkiv : UkrDAZT (in Ukrainian).
2. Trots, I. V. (2012). *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na pidpriemstvi z metoiu poperedzhennia bankrutstva: Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. *Ekonomichni nauky*, 1 (59), 2, 223–227 (in Ukrainian).

3. Ivaniuta, T. M., & Zaichkovskiy, A. O. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
4. Dub, B. S. (2016). Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: poniattia ta struktura: Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva, 4 (60), 8 (in Ukrainian).
5. Franchuk, V. I. (2010). Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav (in Ukrainian).
6. Zhyvko, Z. B. (2012). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, mekhanizm zabezpechennia ta upravlinnia. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav (in Ukrainian).
7. Ivashchenko, O. V., & Chetvierikov, P. M. (2012). Systema finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development. Retrieved from <https://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf> (in Ukrainian).
8. Orlov, P. I., & Dukhov, V. Ye. (2004). Osnovy ekonomichnoi bezpeky firmy. Kharkiv : Prometei-Pres (in Ukrainian).
9. Franchuk, V. I. (2008). Osnovy ekonomichnoi bezpeky / Lviv. derzh. un-t vnutr. Sprav (in Ukrainian).
10. Aref'ieva, O. V., & Kuzenko, T. B. (2004). Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. Kyiv : Evrop. un-t (in Ukrainian).
11. Kopytko, M. I. (2015). Kompleksne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv : dys. na zd. nauk. st. d-ra ekon. nauk za spets. 21.04.02. (in Ukrainian).
12. Varnalii, Z. S., Melnyk, P. V., & Taranhul, L. L. (2009). Ekonomichna bezpeka. Kyiv : Znan-
nia, 34 (in Ukrainian).

doi: 10.32403/1998-6912-2019-1-58-95-102

CHARACTERISTICS OF MAIN COMPONENTS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF THE FUEL AND ENERGY COMPLEX

D. V. Busariev

*State educational and research institution «Academy of Financial Management»,
46/48, O. Honchar St., Kyiv, 01034, Ukraine
shtangret.am@ukr.net*

The fuel and energy complex of Ukraine is very sensitive to any external and internal threats because of political and economic instability. In order to adapt and counteract them, an effective system of economic security is needed. To do this, it is not enough to simply integrate the already existing systems of economic security, since the specifics of functioning require a new approach that would take into account the structural features of a complex socio-economic system, which is the fuel and energy complex.

This type of complex socio-economic systems as a fuel and energy complex significantly affects the state of the national economy and has characteristic differences in

the structure that are not inherent in other systems. One of these is its «two-sidedness»: on the one hand, we have an open-looking system, and on the other, almost complete subordination in the functioning and development that the system carries out of a higher order. For the formation of the economic security system of the fuel and energy complex, it is necessary to take into account a number of interests, ranging from each individual socio-economic system to the state as a whole.

The economic security system of the fuel and energy complex is a set of structural interconnected and interacting elements that are aimed at recognizing challenges, minimizing risks, counteracting (adapting) external and internal threats and dangers in order to achieve social, economic and energy security.

The central place of each system is its structure. To date, there are a significant number of scientific approaches to the vision of what should be the key structural elements of the system of economic security.

Based on our analysis, we suggest to identify the following structural elements of the economic security system of the fuel and energy complex as a complex socio-economic system: objects, subjects, functional components, measure, mechanism, and policy.

In our opinion, the policy element of the economic security system of the fuel and energy complex should include the following components: goal and system goals; principles, functions; tasks; strategy.

The peculiarity of the system of economic security of a single enterprise is, first of all, directly the task of the owner. For the fuel and energy complex, everything is different, since it is characterized by tight connections between business entities (regardless of ownership) and affects the development of the national economy. Combining the efforts of the owners and the state, goes beyond just creating a favourable business climate, is determined by the strategic guidelines of the entire state as a whole. In this case, the formation of the economic security system of the fuel and energy complex requires a different approach, which takes into account the strength of internal and external relations.

Over the 25 years of our state's existence, management in such complex socio-economic systems as the fuel and energy complex has hardly changed. There is still vertical state control, on the one hand, it indicates a high level of control, but on the other hand, there is no development for the lack of new management methods.

Keywords: *economic security, economic security system, fuel and energy complex, functional components, structural elements.*

Стаття надійшла до редакції 30.01.2019

Received 30.01.2019